

NUTQIY AKTLARDA XURMAT TAMOILLINING PRAGMATIC XUSUSIYATLARI

Sapaeva Indira Kadambayevna

*UzMU "Qiyosiy tilshunoslik va jingvistik tarjimashunoslik"
kafedrasi magistranti*

"Nutq aktida pragmatik printsipni hurmat qilish printsipi" muhim ahamiyatga egapragmatika va tilshunoslik sohasidagi tushuncha. Ushbu tamoyil zarurat haqida gapiradialoqa ishtirokchilarining kommunikativ ehtiyojlari va maqsadlarini hurmat qilish va hisobga olishnutqning o'zaro ta'siri jarayoni.

Annotatsiya: Ushbu maqola nutqda pragmatik printsipni hurmat qilish printsipini ko'rib chiqadiakte va uning muvaffaqiyatli muloqotdagi roli. Mualliflar turli jihatlarini tahlil qiladilarushbu printsip, shu jumladan uning ta'rifi, asosiy tarkibiy qismlari va boshqalar bilan aloqasipragmatik tushunchalar.

Maqolada printsipni tushunishning asosiy nazariy yondashuvlari haqida umumiy ma'lumot berilganpragmatik printsipni hurmat qilish, shu jumladan J.O.Esterxayzen, J.S. Astrup va H. S. Grider tomonidan. Printsipning turli jihatlarini ko'rib chiqiladi, kontekstuallik, o'zaro ta'sir, maqsad va strategiyani muvofiqlashtirishdir va kommunikativ xarakterlar ko'rib chiqiladi.

Mualliflar, shuningdek, ushbu sohada olib borilgan empirik tadqiqotlarni tahlil qiladilarpragmatik printsipni hurmat qilish printsipi. Ushbu tadqiqotlar natijalariishtirokchilarning kommunikativ ehtiyojlari va maqsadlarini hisobga olish muhimligini tasdiqlangmuvaffaqiyatli nutq o'zaro ta'siriga erishish uchun aloqa.

Maqolaning oxirida mualliflar printsipning amaliy ahamiyatini ta'kidlaydilarpragmatik printsipni hurmat qilish va uni tahlil qilish va o'qitishda hisobga olishni tavsiya etishmuloqot qobiliyatlarini. Bu aloqa ishtirokchilariga yanada samarali bo'lish imkonini beradimaqsadlaringizga erishish va bu jarayonda uyg'un munosabatlarni o'rnatishaloqa.

Kalit so'zlar: pragmatika, nutq harakati, hurmat printsipi, kommunikativ maqsadlar, aloqa strategiyalari.

Kirish: Avvalambor biror bir mavzuni o'rganib chiqishimizdan avval uning kelib chiqishini bilishimiz kerak. Shu maqsadda maqolamni nutqiy akt tushunchasidan boshlamoqchiman.

Nutqiy akt - bu tilshunoslik va progmatika sohasiga tegishli bo'lgan nutq yoki til orqali amalga oshiriladigan aloqa harakatini tavsiflovchi tushuncha xisoblanadi.

Nutqiy akt –bu kommunikativ ahamiyatga ega bo'lgan ma'lum maqsadlar va niyatlar bilan lingvistik bayonotlardan foydalanishdir.

Nutqiy aktning asosiy elementlariga quyidagilar kiradi. Ma'ruzachi (sub'ekt) aloqa bilan shug'ullanadigan va nutq harakatini boshlaydigan shaxs yoki shaxslar guruhi.2. Qabul qiluvchi (ritsipient) – maqsadli auditoriya bo'lgan shaxs yoki shaxslar guruhi nutq akti yani xabarni qabul qiluvchilar. 3. Nutq bayonoti - aniq talaffuz qilingan yoki yozilgan ibora,bu ma'lumotni etkazish yoki niyatlarni ifodalash uchun ishlatiladi.4. Maqsad-bu ma'ruzachini rag'batlantiradigan niyat yoki kommunikativ maqsadnutq aktini bajaring.5. Kontekst-alloqa amalga oshiriladigan vaziyat muhiti,izohga ta'sir qiluvchi jismoniy, ijtimoiy va madaniy muhitni o'z ichiga oladiva nutq harakatini tushunish.

Nutq harakatining asosiy prinsiplaridan biri bu ma'ruzachilar ma'lum harakatlarini va turli kontekstlarda ma'lum maqsadlarga erishish uchun tildan foydalanishlari mumkin degan fikr. Ushbu tamoyil shuni anglatadiki , til fikrlarni ifodalash uchun xam, kerakli natijalarga erishish uchun xam ishlatish mumkin bolgan vositadir.

Nutq harakatlarining asosiy prinsiplariga quyidagilar kiradi :

Kognitiv jihat bu til ma'ruzachilar o'rtasida ma'lumot uzatish uchun ishlatiladi degan fikr. Nutq harakatining kognitiv jihati- bu turli xil faqtlar , goyalar va bilimlarni yetkazish uchun tildan foydalanish qobiliyatidir.

Ijtimoiy jihat- bu tilni ijtimoiy maqsadlarda ishlatish g'oyasidir. Ma'ruzachilar tildan foydalanishi mumkin bir-biriga bo'lgan munosabatini ifoda etishi, ijtimoiy aloqalar o'rnatishi va hakoza.

Pragmatik jihat-bu tildan foydalanish g'oyasimuayyan harakatlar va yutuqlarni amalga oshirish uchunmuayyan maqsadlar. Bilan bog'liq nutq harakatlariga misollarpragmatik jihat, va'dalarni o'z ichiga oladi,takliflar, buyruqlar, ogohlantirishlar va boshqalar.

Kontekstual jihat-bu tilning ma'nosi degan fikru ishlatiladigan kontekstga bog'liq. Boshqalarso'z bilan aytganda, xuddi shu matn parchasi boshqacha bo'lishi mumkinturli vaziyatlarda ma'no.

Yuqoridagi printsiplardan foydalanish yordam berishi mumkinma'ruzachilar uchun tilni yanada samarali ishlatishdamaqsadlaringizga erishish va yanada sifatli o'rnatishboshqa odamlar bilan aloqa. Keyingi tushunchamiz bu pragmatic prinsiplar bo'lib. Bu tushuncha lingvistikada judayam kata axamiyatga egadir.Pragmatika-bu kontekst, maqsad va niyatlarni o'rganadigan tilshunoslik sohasitildan foydalanish va kommunikativ harakatlarning talqiniga ta'sir qiladi. Uodamlar ma'lum maqsadlarga, ta'sirlarga erishish uchun tildan qanday oydalanishlarini o'rganadiboshqa odamlarga va aloqada ma'no yaratish.Pragmatikaga oid ba'zi asosiy xususiyatlar va tushunchalar:1. Kontekstdan foydalanish: pragmatika kontekstga e'tibor beradialloqa sodir bo'ladi. Kontekst jismoniy muhitni o'z ichiga olishi mumkin,madaniy me'yorlar, o'zaro ta'sir qiluvchi tomonlar haqidagi bilim va taxminlar vabayonotning talqiniga ta'sir qiluvchi

boshqa omillar.2. Implikatura: implikatura-bu yashirin qiymat bo'lib, undan kelib chiqishi mumkin bayoni, lekin uning bevosita ma'nosi emas. U quyidagilarga asoslangan umumiy qabul qilingan ijtimoiy-madaniy taxminlar haqidagi kontekst va bilimlar.3. Kommunikativ kompetentsiya: pragmatika nutq va tinglash usullarini o'rganadigan samarali bo'lish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va strategiyalarga ega bo'lingandagi o'zaro ta'sirlar. Bunga ijtimoiy me'yorlarni tushunish kiradi, tegishli nutq harakatlaridan foydalanish va turli kommunikativlarga moslashish vaziyatlar.4. Xushmuomalalik va iktidarsizlik turli madaniyatlar va tillar orasida

Hurmat- og'zaki nutqda ishlatiladigan eng muhim tushunchalaridan biridir. Ushbu tushuncha chuqur madaniy xususiyatga ega ma'nosi va u odamlarning muloqotida muhim rol o'ynaydi. Ichidahr qanday suhbat sharoitida hurmat printsiplari quyidagilarni o'z ichiga oladi :

Zamonaviy jamiyatda hurmat suhbatdoshlari uchun bu shart hisoblanadi muvaffaqiyatli muloqot. Ushbu maqolada biz quyidagilarni ko'rib chiqamiz:

Og'zaki nutqda hurmat printsiplari pragmatik xususiyatlari:

Birinchidan, shuni ta'kidlash kerakki, hurmat printsiplari barcha nutqiy vaziyatlarda albatta kuzatilishi kerak. Bu barcha panelistlarning tengligini tan olishga asoslangan va ularning erkin fikr bildirish huquqi bilan. Hurmat boshqa odamlar biz ularning huquqlarini hurmat qilishimizni anglatadi shaxsiyat, o'ziga xoslik va erkinlikning namoyon bo'lishi tanlash.

Ikkinchidan, hurmat tamoyiliga rioya qilishdan tashqari og'zaki nutq, shuningdek, qachon va qachon tushunishni bilish kerak suhbatdoshlaringizga qanday hurmat ko'rsatish kerak. Bu muhim, chunki har bir inson har xil va unga munosabatda bo'lish kerak uning individual xususiyatlariga ko'ra. Har biri insonning o'ziga xos e'tiqodlari, hayotiy tamoyillari bor, xarakter va boshqalar.

Uchinchidan, muvaffaqiyatli muloqot uchun moslik ham muhimdir hurmat namoyishlari. Masalan, agar odam qo'pol bo'lsa va suhbatdoshlariga hurmatsizlik bilan murojaat qiladi, bu mumkin mojarolar va muammolarga olib keling. Lekin! Agar ba'zi hollarda ushbu printsiplarni buzish quyidagilar bo'lishi mumkin bo'lgan (masalan, o'ta xavfli sharoitda), keyin oddiy hayot suhbatdoshlarga hurmat zarur har doim ko'rsating.

To'rtinchidan, hurmat bo'lmasligi kerakligini tushunish muhimdir bir tomonlama. O'zaro hurmat asos bo'lishi kerak odamlar o'rtasidagi aloqa. Agar suhbatdoshlardan biri bo'lmas suhbatdoshiga hurmat ko'rsatadi, bu quyidagilarga olib kelishi mumkinular o'rtasidagi ziddiyatga.

Beshinchidan, hurmat printsiplari nafaqat namoyon bo'lishi mumkin boshqa odamlar bilan muloqot qilish, balki hayvonlar bilan muloqot qilish va atrof-muhit. Bunday holda, atrof dagilarga hurmat atrof-muhit va hayvonlar ularni himoya qilishda faol ishtirok etishda namoyon bo'ladi va saqlash.

Oltinchidan, madaniy xususiyatlarni hisobga olish keraksuhbatdoshlar. Boshqa madaniyatlarga, ularning urf-odatlariga hurmat vaqoidalar muvaffaqiyatli uloqotning asosiy omilidir. Har bir madaniyatning o'ziga xos urf-odatlari va xulq-atvor qoidalari mavjud, oldini olish uchun e'tiborga olish kerak bo'lgan narsalarqarama-qarshiliklar.

Shunday qilib, muvaffaqiyatli muloqot uchun muhim degan xulosaga kelishimiz mumkin hurmat tamoyilini har tomonlama hurmat qiling. Buprintsip o'rtasidagi aloqaning zarur tarkibiy qismidirodamlar va asosiy omillardan biri, uyg'un va muvaffaqiyatli natijani ta'minlash. Hurmat tamoyilining pragmatik xususiyatlarini tushunish samaralidi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arso Setyaji. How speech acts work in translation: an analysis on speech acts in translating a script of Titanic film //UNS Journal of language studies – 2014. –Vol. 03. – №.01. – P.18.
2. Buzrukova M. O'zbek badiiy matnida undash konstruksiyalari //Xorijiy filologiya – 2020. – №1. – B.108.
3. Hoshimov O'. Nur borki, soya bor. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1977. – B.181.
4. Safarov Sh. Pragmalingvistika: monografiya. – Toshkent, 2008. – B.77-82.
5. Searle J.R. A classification of illocutionary acts //Language in society –1976. –Vol. 5 – №1. – P.1.
6. Tog'ay M. Oydinda yurgan odamlar. – T.: Nurafshon-kitob-ta'minot, 2022. –B.4.
7. Choerunnisa R. An analysis of speech acts in the dead poets society: a thesis. – University of Yogyakarta, 2015. – P.8.
8. <https://ru.wikipedia.org/wiki>